

INFLYATSIYA O'ZGARISHINING JAMG'ARMA BALANSIGA TA'SIRI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL

Egamova Malohat

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot inflyatsiya darajasining o'zgarishi sharoitida shaxsiy va korporativ jamg'arma balanslarining dinamikasini tahlil qiladi. Inflyatsiya iqtisodiy agentlarning xarid qobiliyatini pasaytirib, jamg'armalarning real qiymatini kamaytiradi, bu esa investitsiya qarorlariga va moliyaviy barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maqolaning maqsadi inflyatsiya sharoitida jamg'arma komponentlarining o'zgarishini aniqlash va ularning iqtisodiy oqibatlarini baholashdan iborat. Tadqiqotda ekonometrik modellashtirish va statistik tahlil usullaridan foydalanilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi ma'lumotlari asosida amaliy tahlil o'tkazilgan. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, yuqori inflyatsiya darajasi aholi jamg'armalarini diversifikatsiya qilishga undaydi, ayniqsa real aktivlarga investitsiyalarni oshiradi, shu bilan birga bank depozitlarining jozibadorligini pasaytiradi. Xulosa qilib aytganda, inflyatsiyani samarali boshqarish va uning jamg'armalarga salbiy ta'sirini kamaytirish uchun barqaror makroiqtisodiy siyosat va aholi uchun moslashuvchan moliyaviy vositalarni joriy etish zarur.

Kalit so'zlar: inflyatsiya, jamg'arma, moliyaviy barqarorlik, investitsiya, iqtisodiy tahlil

KIRISH

Inflyatsiya zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat narxlar dinamikasiga, balki iqtisodiy agentlarning qaror qabul qilish jarayonlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xususan, inflyatsiya darajasining o'zgarishi aholi va korxonalar jamg'armalarining real qiymatini o'zgartirib, ularning investitsiya xulq-atvoriga va moliyaviy rejalashtirishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu mavzuning dolzarbligi, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda, inflyatsiya tez-tez o'zgarib turishi va moliyaviy savodxonlik darajasi har doim ham yuqori bo'lmagani bilan bog'liq. Tadqiqotning maqsadi inflyatsiya o'zgarishining jamg'arma balansiga ta'sirini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, ushbu ta'sirni yumshatish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari inflyatsiya va jamg'arma o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, inflyatsiyaning turli jamg'arma komponentlariga ta'sirini baholash va amaliy takliflar berishni o'z ichiga oladi. Tadqiqot ob'ekti O'zbekiston Respublikasining makroiqtisodiy ko'rsatkichlari, predmeti esa inflyatsiya darajasining jamg'arma balansiga ta'sir mexanizmlari hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Inflyatsiya va jamg'arma o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiy adabiyotlarda ko'plab tadqiqotlarning markazida bo'lgan. Irving Fisher (1930) o'zining «Interest Theory» asarida inflyatsiyaning nominal va real foiz stavkalariga ta'sirini tahlil qilib, Fisher tenglamasini taklif etgan. Keynes (1936) esa o'zining «Umumiy nazariya»sida jamg'armalarni investitsiyalar bilan bog'lab, inflyatsiyaning iste'mol va jamg'arma nisbatlariga ta'sirini ko'rsatgan. Friedman (1956) pul nazariyasida inflyatsiya va pul massasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan bo'lsa, Tobin (1965) inflyatsiyaning aktivlar portfeliga ta'sirini tahlil qilgan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda inflyatsiyaning jamg'armalarga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar ko'proq amaliy xarakterga ega bo'lib, ular institutsional omillar va moliyaviy bozorlarning rivojlanish darajasini hisobga oladi (Agénor & Montiel, 1999). O'zbekistonda bu boradagi tadqiqotlar asosan bank depozitlari va valyuta bozoriga qaratilgan bo'lib, inflyatsiyaning aholi jamg'armalarining umumiy tarkibiga ta'sirini chuqur tahlil qilishda ba'zi bo'shliqlar mavjud. Ushbu tadqiqot ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda inflyatsiya o'zgarishining jamg'arma balansiga ta'sirini tahlil qilish uchun aralash metodologiya qo'llanilgan. Nazariy tahlil Fisher effekti, Keynesian iste'mol funksiyasi va Tobinning portfel tanlash nazariyasi kabi iqtisodiy modellar asosida olib borilgan. Amaliy tahlil uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi va Jahon banki ma'lumotlaridan foydalanilgan. Ma'lumotlar 2010-2023 yillar oralig'ini qamrab oladi va yillik asosda to'plangan. Statistik tahlil usullari sifatida regressiya tahlili, korrelyatsiya tahlili va vaqt qatorlari tahlili qo'llanilgan. Jumladan, jamg'arma balansining turli komponentlari (bank depozitlari, naqd pul, valyuta jamg'armalari, qimmatbaho metallar) va inflyatsiya darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun ko'p o'lchovli regressiya modellari qurilgan. Ma'lumotlar tahlilida EViews va Stata dasturiy ta'minot paketlaridan foydalanilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'tkazilgan tahlillar natijasi shuni ko'rsatdiki, inflyatsiya darajasining o'zgarishi O'zbekistonda aholi va korxonalar jamg'armalari balansiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yuqori inflyatsiya davrlarida aholi pul massasini naqd shaklda saqlashdan yoki bank depozitlarida saqlashdan ko'ra, real aktivlarga, jumladan ko'chmas mulk, oltin va xorijiy valyutaga investitsiya qilishni afzal ko'radi. Bu holat jamg'armalarning diversifikatsiya qilinishiga olib keladi va milliy valyutadagi depozitlarning ulushini kamaytiradi. Masalan, 2017-2018 yillardagi yuqori inflyatsiya davrida AQSH dollari va oltin jamg'armalarining ulushi sezilarli darajada oshgan, shu bilan birga so'mdagi bank depozitlarining real qiymati tushib ketgan. Regressiya tahlili natijalariga ko'ra, inflyatsiya darajasining 1% ga oshishi bank depozitlarining real o'sishini o'rtacha 0.8% ga kamaytiradi ($p < 0.01$). Aksincha, valyuta jamg'armalari inflyatsiyaga nisbatan ijobiy korrelyatsiyani ko'rsatdi, ya'ni inflyatsiya oshgan

sari valyuta jamg'armalariga talab ortgan. Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, inflyatsiya aholi va korxonalarining moliyaviy xulq-atvorini o'zgartirib, ularni xavfsizroq va real qiymatini saqlab qoladigan aktivlarga yo'naltiradi. Bu esa o'z navbatida, bank tizimining resurs bazasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va iqtisodiyotda uzun muddatli investitsiya jarayonlarini sekinlashtirishi mumkin. Jadval 1da keltirilgan ma'lumotlar inflyatsiyaning turli jamg'arma komponentlariga ta'sirini yaqqol aks ettiradi.

Yillar	Yillik Inflyatsiya Darajasi (%)	Real Depozitlari (%)	Bank O'sishi	Valyuta Jamg'armalari O'sishi (%)	Oltin Investitsiyalari O'sishi (%)
2019	14.5	5.2		18.3	12.1
2020	11.1	7.8		15.6	15.8
2021	10.0	9.1		12.5	10.3
2022	12.3	3.5		20.1	17.4
2023	9.0	10.2		10.8	8.9

Jadval 1. Inflyatsiya o'zgarishining jamg'arma balansiga ta'siri bo'yicha tahlil (O'zbekiston, 2019-2023)

XULOSA

Ushbu tadqiqot inflyatsiya darajasining jamg'arma balansiga ta'sirini chuqur tahlil qilib, muhim ilmiy yangiliklarni taqdim etdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inflyatsiya nafaqat jamg'armalarning real qiymatini pasaytiradi, balki ularning tarkibiy o'zgarishiga ham sabab bo'ladi. Xususan, yuqori inflyatsiya sharoitida aholi va korxonalar moliyaviy aktivlardan real aktivlarga o'tishga intiladi, bu esa bank tizimining resurs bazasini zaiflashtirishi mumkin. Ilmiy yangilik shundan iboratki, O'zbekiston sharoitida inflyatsiyaning turli jamg'arma komponentlariga (depozitlar, valyuta, oltin) miqdoriy ta'siri aniqlanib, bu boradagi mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlar to'ldirildi. Muhim topilmalar shuki, inflyatsiyani samarali nazorat qilish, moliyaviy bozorlarni rivojlantirish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish jamg'armalarning barqaror o'sishi va iqtisodiy rivojlanish uchun fundamental ahamiyatga ega. Inflyatsiyadan himoyalovchi innovatsion moliyaviy vositalarni joriy etish zarurati ham tadqiqotning asosiy xulosalaridan biridir.

AMALIY TAKLIFLAR

Inflyatsiyaning jamg'armalarga salbiy ta'sirini kamaytirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash maqsadida quyidagi amaliy takliflar beriladi: Birinchidan, Markaziy bank inflyatsiyani maqsadli darajada ushlab turish bo'yicha pul-kredit siyosatini yanada takomillashtirishi lozim. Ikkinchidan, banklar aholi uchun inflyatsiyadan himoyalangan (masalan, indeksatsiyalangan) depozit mahsulotlarini joriy etishlari kerak. Uchinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli dasturlarni amalga oshirish muhim, bu ularga inflyatsiya sharoitida to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

To'rtinchidan, kapital bozorini rivojlantirish va investitsiya imkoniyatlarini kengaytirish orqali jamg'armalarni samarali investitsiyalarga yo'naltirish lozim.

Keyingi tadqiqotlarda inflyatsiyaning turli daromad guruhlariga mansub aholi jamg'armalariga ta'sirini chuqurroq o'rganish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Fisher, I. (1930). The Theory of Interest. — New York: Macmillan.
2. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan.
3. Friedman, M. (1956). Studies in the Quantity Theory of Money. — Chicago: University of Chicago Press.
4. Tobin, J. (1965). Money and Economic Growth // *Econometrica*. — 1965. — Vol.33, №4. — P. 671-684.
5. Agénor, P.-R., & Montiel, P. J. (1999). Development Macroeconomics. — Princeton: Princeton University Press.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti ma'lumotlari. — www.cbu.uz
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. — www.stat.uz

